

УДК 599.735.5:591.471.32

Є.П. Стекленов, В.О. Смаголь

Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН,
вул. Фрунзе, 13, смт Асканія-Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230 Україна
e-mail: viktoriasmagol@rambler.ru

РОЗВИТОК РОГІВ КАЛМИЦЬКОГО САЙГАКА *SAIGA TATARICA* АСКАНІЙСЬКОЇ СУБПОПУЛЯЦІЇ І ЇХ ТРОФЕЙНА ОЦІНКА

Сайгак, субпопуляція, показники розвитку рогів, трофейна оцінка, штучна ізоляція, заповідник "Асканія-Нова"

РОЗВИТОК РОГІВ КАЛМИЦЬКОГО САЙГАКА *SAIGA TATARICA* АСКАНІЙСЬКОЇ СУБПОПУЛЯЦІЇ І ЇХ ТРОФЕЙНА ОЦІНКА. Є.П. Стекленов, В.О. Смаголь. – Проведено дослідження показників розвитку рогів сайгаків ізольованої асканійської субпопуляції, яка створена в результаті завозу тварин калмицької популяції. Встановлено, що середня довжина рогів у дорослих самців становить $34,5 \pm 0,26$ см, середній обхват рогів біля основи – $12,95 \pm 0,07$ см, середній розвал рогів – $20,36 \pm 0,18$ см. Роги сайгаків асканійської субпопуляції за кількісними ознаками перевищують аналогічні показники тварин природної популяції. Середня оцінка трофейної якості рогів сайгаків асканійської субпопуляції має високий бал та становить 84,1. Великий відсоток рогів з високими показниками трофейної якості вказує на доцільність залучення сайги до мисливської фауни України.

РАЗВИТИЕ РОГОВ КАЛМЫЦКОГО САЙГАКА *SAIGA TATARICA* АСКАНИЙСКОЙ СУБПОПУЛЯЦИИ И ИХ ТРОФЕЙНАЯ ОЦЕНКА. Е.П. Стекленев, В.А. Смаголь. – Проведено исследование показателей развития рогов сайгаков изолированной асканийской субпопуляции, созданной в результате завоза животных калмыцкой популяции. Установлено, что средняя длина рогов у взрослых самцов сайгака асканийской субпопуляции составляет $34,5 \pm 0,26$ см, средний обхват рогов у основания – $12,95 \pm 0,07$ см, средний развал рогов – $20,36 \pm 0,18$ см. Рога сайгаков асканийской субпопуляции по количественным признакам превышают аналогичные показатели животных природной популяции. Средняя оценка трофейного качества рогов асканийской субпопуляции имеет высокий балл и составляет 84,1. Большой процент рогов с высокими показателями трофейного качества указывает на целесообразность вовлечения сайгака в охотничью фауну Украины.

DEVELOPMENT OF THE KALMYK SAIGA'S *SAIGA TATARICA* HORNS FROM ASKANIAN SUBPOPULATION AND ITS TROPHY ESTIMATE. Ye.P. Steklenev, V.O. Smagol. – Indicators' development of saiga horns in artificially isolated Askanian subpopulation formed as a result of animals' importation from the Kalmyk population is studied. It has been determined that average horns' length in adult males of Askanian saiga subpopulation is $34,5 \pm 0,26$ sm, an average girth at the base of horns – $12,95 \pm 0,07$ sm, average breakup of horns – $20,36 \pm 0,18$ sm. The saiga horns of the Askanian subpopulation by quantitative characters exceed the similar animal rates of natural population. The average estimate of horns' trophy quality of the Askanian subpopulation has a high point. It is 84,1. The big percent of horns with high indices of the trophy quality indicates the suitability of saiga's inclusion into a hunting fauna of Ukraine.

Показники розвитку рогів ратичних є важливим біологічним індикатором, який відіграє значну роль у визначенні стану популяцій, а також селекційних процесів, які відбуваються в них.

Дослідження показників рогів сайгака проводились багатьма науковцями (Банников и др., 1961; Гептнер и др., 1961; SCI, 1998), але майже всі вони стосуються в основному тварин природних популяцій Калмикії та Казахстану. Показники ж розвитку рогів сайгака калмицької (тепер уже асканійської) субпопуляції, яка понад 34 роки розводиться у заповіднику "Асканія-Нова" в умовах напіввільного утримання, без освіження крові, залишились поки що поза увагою дослідників (Стекленов, Смаголь, 2011). Нами проведено вивчення показників росту і розвитку рогів цієї субпопуляції, їх трофейної якості.

Матеріал та методика

Матеріалом для дослідження були черепи сайгака, зібрані у колекції музею природи Таврії Біосферного заповідника "Асканія-Нова". Для вивчення відбиралися роги самців, які надійшли до колекції протягом 2009–2012 рр. При їх дослідженні брали основні проміри, а саме: довжину рогів, обхват біля основи, на рівні першої, другої і третьої чверті рогів, а також розвал рогів. Всього було досліджено 74 пари рогів нормально розвинутих фізіологічно здорових самців. Отримані дані аналізували у віковому розрізі. Трофейну оцінку проводили за загальноприйнятою методикою (Положение ..., 1998).

Результати досліджень та їх обговорення

Згідно з літературними даними, самці сайгака в природних умовах існування народжуються без рогів; їх ріст починається у двотижневому віці (Банников и др., 1961; Гептнер и др., 1961). У такому ж віці починається ріст рогів у сайгаків асканійської субпопуляції; він проходить досить активно і в 6-місячному віці їх довжина дорівнює уже 9,7 см, що становить 28,1% довжини рогів дорослих особин. У самців 9-місячного віку ці показники становлять відповідно 17,45 см і 50,6%; у річному віці – 25,18 см і 72,98%. Закінчується ріст рогів у 19–20-місячному віці – в період статевої зрілості самців і здатності брати участь у парунні (гонах). На такі ж строки припинення росту рогів сайгака у північно-західному Прикаспію вказує Гептнер із співавторами (1961).

Встановлено, що у дорослих самців сайгака асканійської субпопуляції різниця між довжиною правого та лівого рогу і різниця між обхватом біля основи правого і лівого рогу (табл. 1) статистично не достовірна ($P > 0,001$).

Таблиця 1. Проміри рогів дорослих самців сайгака різних популяцій

Промір	Популяція			
	асканійська (наші дані)	калмицька (Млеко- питающие ..., 1983)	казахстанська (Мле- копитающие ..., 1983)	острова Барса-Кельмес (Васенко, 1948)
Середня довжина рогів, у т.ч.:	34,5±0,26	30,78	30,4	26,95
лівого	34,44±0,26	30,84±0,42	–	–
правого	34,5±0,27	30,79±0,46	–	–
Lim	28,1–38,8	27,9–33,15	19,1–36,8	26,0–28,8
Обхват рогів біля основи, у т.ч.:	12,95±0,07	12,21±0,18	–	12,1
лівого	12,93±0,08	12,28±0,2	–	–
правого	13,0±0,07	12,14±0,19	–	–
Lim	11,5–14,5	11,1–13,35	–	12,0–12,3
Розвал рогів	20,36±0,18	–	–	–
N	69	13	27	12

За показниками довжини рогів самці асканійської субпопуляції перевищують аналогічний показник самців калмицької популяції природного ареалу на 10,78%, казахстанської – на 11,88%, острівної популяції Барса-Кельмес – на 21,88%; за показником обхвату рогів біля основи самці асканійської субпопуляції перевищують аналогічні показники калмицької популяції на 5,71%, острівної популяції Барса-Кельмес – на 6,56%. Значне відставання розвитку рогів самців сайгака острівної (замкнутої) субпопуляції Барса-Кельмес від розвитку рогів самців асканійської субпопуляції, а також сайгаків казахстанської популяції природного ареалу, можна пояснити значно гіршими умовами їх проживання як у кліматичному, так і кормовому відношенні (Рашек, 1973). Про це свідчать показники розвитку рогів самців "острівної" казахстанської популяції у порівнянні з такими самців природного – материкового ареалу, а також калмицької популяції, які, за пошука-

ми кращих умов живлення, мають можливість переміщатися на великі відстані. Останні за своїми показниками розвитку рогів майже в однаковій мірі з калмицькою популяцією відстають від асканійської субпопуляції.

В результаті аналізу показників розвитку рогів дорослих самців сайгака асканійської субпопуляції встановлено, що, за шкалою визначення нагород мисливських трофеїв, 88,4% з них отримали більше 80 балів і найвищу оцінку – "золото"; 8,7% – 77,50–79,99 балів та оцінку "срібло", і тільки 2,9% – 75,00–77,49 балів і оцінку "бронза". Середня оцінка рогів сайгаків асканійської субпопуляції дорівнює 84,19 бала; найвища оцінка – 97,2 бали. Слід зазначити, що в колекції музею не було жодного черепа, роги якого мали оцінку менше 75 балів.

Користуючись наявністю літературних даних стосовно оцінки трофеїв рогів суміжних популяцій (SCI, 1998), ми провели їх порівняльний аналіз (табл. 2) і встановили, що роги сайгаків асканійської субпопуляції з найкращою трофейною оцінкою перевищують такі калмицької популяції; за показником правого рогу – на 14,6%; лівого – на 14,73%; казахстанської популяції – на 3,15% та 1,55%; обхват рогів у тварин асканійської субпопуляції більший, ніж калмицької популяції: правого на 15,7%, лівого на 13,3%; казахстанської популяції, відповідно, правого рогу – на 9,5%, лівого – на 2,1%.

Таблиця 2. Проміри рогів дорослих самців сайги, які отримали найвищу трофейну оцінку

Популяція	Проміри рогів, см			
	довжина		обхват рогу біля основи	
	лівого	правого	лівого	правого
Асканійська	38,7	39,0	14,3	14,7
Калмицька (SCI, 1998)	33,0	33,3	12,4	12,4
Казахстанська (SCI, 1998)	38,1	37,8	14,0	13,3

Висновки

Показники розвитку рогів антилопи сайги, як важливого біологічного індикатора, відіграють значну роль у визначенні стану популяції, селекційних процесів, які відбуваються у ній. Нормальний розвиток рогів сайгака асканійської популяції свідчить про відносно успішну його реакліматизацію на півдні України. Великий відсоток рогів з високими показниками трофейної якості вказує на доцільність розведення сайгака в спеціалізованих мисливських господарствах з перспективою включення до мисливської фауни України. Але слід враховувати, що схильність даного виду до міграцій є перешкодою для його широкого розселення. Тому, як мисливський вид, сайгак доцільний лише в умовах напіввільного утримання на великих (але обмежених) просторах – загонах або острівні екосистеми.

Банников А. Г. Биология сайгака / А. Г. Банников, Л. В. Жирнов, Л. С. Лебедева, А. А. Фандеев. – М., 1961. – 336 с.

Васенко Е. П. Экология сайги : дис. ... канд. биол. наук : 03.00.08 «зоология» / Е. П. Васенко. – М., 1948. – 149 с.

Гептнер В. Г. Млекопитающие Советского Союза : в 3 т. / В. Г. Гептнер, А. А. Насимович, А. Г. Банников. – М. : Высшая школа, 1961. – Т. 1. : Парнокопытные и непарнокопытные. – 776 с.

Громова В. И. Остатки млекопитающих из раннеславянских городищ вблизи города Воронежа / В. И. Громова // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1948. – № 8. – С. 44–52.

Касьянов Н. И. К вопросу об энзоотической пневмонии акклиматизируемых животных (овец, коз) в Аскании-Нова / Н. И. Касьянов, Ф. Ф. Орловский // Труды института сельскохозяйственной гибридизации и акклиматизации животных в Аскании-Нова. – М. – Л. : Государственное издательство колхозной и совхозной литературы, 1933. – Т. 1. – С. 285–291.

Млекопитающие Казахстана : в 4 т. / [Слудский А. А., Бекенов А. А., Жевнеров В. В. и др.] под ред. [Гвоздева Е. В., Капитанова В. И.] – Алма-Ата : Наука Казахской ССР, 1983. – Т. 3. : Парнокопытные. – 248 с.

Положение об охотничьих трофеях в Российской Федерации – Энциклопедия охотника. ТОО "Можайск-Тера". – 1998. – С. 243–262.

Рашик В. Л. Биология сайгаков острова Барса-Кальмес : автореф. дис. на соискание учен. степени

канд. биол. наук : спец. 03.00.08 «зоология» / В. Л. Рашек. – М., 1973. – 22 с.

Стекленъев Є. П. Формування субпопуляції сайгака (*Saiga tatarica* L.) в заповіднику "Асканія-Нова" / Є. П. Стекленъев, В. О. Смаголь // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія "Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва". – К., 2011. – Вип. 160, ч. 1. – С. 352–363.

Стекленъев Є. П. Вагові показники розвитку сайгака (*Saiga tatarica*) асканійської популяції при напіввільному утриманні у заповіднику "Асканія-Нова" / Є. П. Стекленъев, В. О. Смаголь // Заповідники Крима Биоразнообразие и охрана природы в Азово-Черноморском регионе : мат. VI Международной научно-практ. конф., Симферополь, 20–22 октября 2011 г.: – Симферополь, 2011б. – С. 357–361.

Стекленъев Є. П. Краніометричні показники сайгака (*Saiga tatarica*) асканійської субпопуляції при напіввільному утриманні у заповіднику "Асканія-Нова" / Є. П. Стекленъев, В. О. Смаголь // Біологія тварин. – 2013. – Том. 15, № 1. – С. 134–140.

SCI, 1998 / Електронний ресурс: <http://www.scifirstforhunters.org/home>

Надійшла 23.08.2013 р.

Рекомендує до друку

В.П. Думенко